

Entelektüel Bir İktisatçı: John Maynard Keynes*

Hüsni BİLİR**

Makale Geliş / Recieved: 6.10.2019
Makale Kabul / Accepted: 16.12.2019

Öz

John Maynard Keynes iktisadi düşünce tarihinin en müstesna isimlerinden biridir. İktisat teorisi açısından devrimci bir kitap kaleme alan Keynes, aynı zamanda, sanattan matematiğe, edebiyattan finans uzmanlığına kadar geniş bir ilgi alanına sahip, İngiliz hükümetinin temsilcilerinden biri olarak Versaille Barış Konferansı'na ve İngiltere Maliye Bakanlığı'nı temsilen Bretton-Woods Konferansı'na katılmış etkili bir siyaset adamıydı. Bu bakımdan, Keynes'in entelektüel kişiliği ile iktisat teorisi arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bu çalışmanın amacı, bilhassa Bloomsbury Grubu ve Cambridge Çevresi gibi sosyo-entelektüel grupların Keynes'in temel eseri olan Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi ortaya çıkış süreci üzerinde etkili olduğunu vurgulamak ve bu eseri genel hatlarıyla incelemektir.

Anahtar Kelimeler: John Maynard Keynes, Genel Teori, Bloomsbury Grubu, Cambridge Çevresi.

An Intellectual Economist: John Maynard Keynes

Abstract

John Maynard Keynes is one of the most exceptional figures of the history of economic thought. He wrote a revolutionary book in terms of economic theory, while he was, on one hand, an influential politician who attended the Paris Peace Conference as one of its representatives on Britain's official delegation and the Bretton-Woods Conference as an advisor to the British Treasury, and on the other hand, his area of interests extended from arts to mathematics, literature

* Bu çalışma Aksaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: 2017-048.

** Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, husnubilir@aksaray.edu.tr. ORCID: 0000-0001-9602-8267

Künye: BİLİR, Hüsni. (2019). Entelektüel Bir İktisatçı: John Maynard Keynes. Dört Öge, 16, 83-96. <http://dergipark.gov.tr/dortoge>.

to finance expertise. In this regard, there is a close relationship between his intellectual character and his economic theory. The aim of this paper is to emphasize the effects of such socio-intellectual groups as Bloomsbury Group and Cambridge Circle on his magnum opus *The General Theory of Employment, Interest and Money*, and examine this book in general terms.

Keywords: John Maynard Keynes, the General Theory, Bloomsbury Group, Cambridge Circle.

Giriş

“Karşılaştığım en zeki insandı. Ben de dâhil, genç adamlar karşısında eşsiz bir kişisel çekiciliği vardı. Cazibesi, sanat yeteneği ve kişiliği başka birinde asla görmediğim gibiydi. Bilim insanını, ahlakçıyı, ticaret ve işadamlarını eşsiz bir tarzda birleştirmişti” (Meade’den (1990) aktaran Backhouse ve Bateman, 2008, s. 119).

John Maynard Keynes (1883-1946) iktisadi düşünce tarihinin en büyük isimlerinden biridir. 1936 yılında yayımlanan *Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (The General Theory of Employment, Interest and Money)¹ başlıklı çalışmasıyla, dönemin hâkim iktisat anlayışının temel argümanlarına karşı çıkan Keynes, kapitalizmin kendi kendini düzenleme mekanizmasına sahip olmadığını belirtmiş ve devlet müdahalesi temelinde piyasanın düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Keynes *Genel Teori* ile birlikte dünya çapına bir üne kavuşmuş ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hem iktisat teorisine hâkim olan, hem de ekonomi politikalarını yönlendiren bir analiz sunmuştur.

Aslında Keynes’in *Genel Teori*’den önce de tanınan ve saygı duyulan bir isim olduğu söylenebilir. Keynes’in bu saygınlığa ve nüfuza ulaşmasında, sosyo-ekonomik çevresinin önemli bir payı bulunmaktadır. Dönemin en müreffeh ülkelerinden biri olan İngiltere’de, eğitilmiş bir üst-sınıf ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen ve son derece iyi bir eğitim hayatı geçiren Keynes, lise ve üniversite öğrencilik yıllarında girmiş olduğu *Bloomsbury Grubu* ve *Cambridge Çevresi* sayesinde, hem farklı fikir ve bakış açılarıyla tanışma fırsatı yakalamış, hem de söz konusu ilişki ağları sayesinde fikirlerinin kabul görmesi kolaylaşmıştır. Bu bakımdan, Keynes’in sosyo-ekonomik çevresi ile iktisadi görüşleri arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Keynes’in entelektüel kişiliğini ortaya koymak ve iktisadi görüşlerini temel düzeyde sunmaktır. Bu çerçevede öncelikle Keynes’in aile, eğitim ve iş hayatı incelenecek, ardından bilhassa *Genel Teori* bağlamında teorisinin ana hatları sunulacaktır.

1 Çalışmanın bundan sonraki kısmında *Genel Teori* olarak ifade edilecektir.

Keynes'in Aile, Eğitim ve İş Hayatı

Leon Walras ve John Stuart Mill gibi bir iktisatçının oğlu olan John Maynard Keynes'in (1883-1946), Adam ve Smith ve Karl Marx ile birlikte iktisadi düşünce tarihinin üç büyük isminden birisi olduğu (Skousen, 2007), hatta yirminci yüzyılın en büyük iktisatçısı (Davidson, 2009, s. viii) olduğu söylenebilir.

Keynes 5 Haziran 1883'te Harvey Yolu 6 numarada yaşayan zengin bir Cambridge'li akademisyen ailenin üç çocuğunun en büyüğü olarak dünyaya geldi. Harrod'un (1951, s. 1) aktardığına göre, Keynes ailesi, yerel hizmetçilerle dolu bir evde, ölçülü ancak oldukça konforlu bir yaşam süren ve günleri entelektüel faaliyetlerle geçen bir Viktorya ailesiydi. Keynes'in büyüdüğü ev, Alfred Marshall, Herbert Foxwell, Henry Sidgwick, W. E. Johnston ve James Ward gibi dönemin en ünlü iktisatçı ve felsefecilerinin pek çoğunun uğradığı bir evdi (Davidson, 2009, s. 4).

Keynes ailesinin soyu, Fatih William ile birlikte gelen Normandıyalı bir şövalyeye dayanıyordu. Babası John Neville Keynes Pembroke Koleji'nin akademi üyesi olarak 1870'li yıllarda Cambridge'e yerleşmişti. John Neville mantık ve iktisadi yöntem üzerine standart metinler yazan bir felsefeci ve iktisatçıydı (Skidelsky, 2003, s. 27-28). Annesi Florence Ada Keynes ise, *Newnham College*'in ilk mezunlarından birisiydi ve şehrin ilk kadın belediye başkanıydı. Bu çerçevede Keynes'in müreffeh, iyi-egitimli ve tam anlamıyla bir orta sınıf aileye sahip olduğu söylenebilir (Blaug, 1990, s. 3).

Böylesi entelektüel bir ortamda çocukluk dönemi geçiren Keynes 1897 yılında 14 yaşındayken Britanya'nın en saygın okullarından birisi olan *Eton College*'tan burs kazanır. Burada matematik, klasik ve tarih konularında iyi olduğunu sergiler. Ardından ilk üniversite deneyimi olarak Cambridge Kraliyet Üniversitesi'ne girer ve burada Marshall kendisine tam zamanlı bir iktisatçı olmasını önerir. Skidelsky'nin (2003, s. 47-50) aktardığı üzere, Keynesyen Devrim'in gerçekleşmesine yardımcı olan genç bir kuşak Cambridge'de bu dönemde kök salmaya başlamıştı: İtalyan göçmen Piero Sraffa, Joan ve Austin Robinson, ve Keynes'in "gözde öğrenci"si olarak adlandırdığı Richard Kahn bunlar arasındaydı. Bu bağlamda, genç iktisatçılardan oluşan *Cambridge Çevresi* Keynes'in teorisinin ortaya çıkmasında oldukça etkili olmuştur². Bunun yanı sıra, Hawtrey, Robertson, Hayek ve Harrod gibi isimlerle de yazışmalar gerçekleştirmişti.

Cambridge'in ardından, 1892 yılında *King's College*'a kayıt olur. Bu dönemde etik, estetik ve politik konuları tartışmak üzere periyodik olarak bir araya gelen ve öğretim görevlisi ve üniversite öğrencilerinden oluşan küçük ve gizli bir topluluk olan *Cambridge Havarileri*'ne (*Cambridge Apostles*) davet edilir. Genç Havariler arasında Lytton Strachey, Leonard Woolf, E. M. Forster ve Bertrand Russel gibi

2 Bu bakımdan Cambridge, duygusal ve entelektüel etkileşimleriyle, ortak yaşam tarzı ve değerleriyle, aynı gerçek ve iyilik arayışlarıyla Keynes'in laboratuvarıydı (Marcuzzo, 2008, s. 132).

üniversite öğrencileri vardı ve bu grup, *Bloomsbury Grubu* olarak bilinen artistik grubun çekirdeğini oluşturuyordu. *Bloomsbury Grubu* ifadesi, Merkez Londra'daki bir bölge olan Bloomsbury'de ve civarında yaşayan Bohem ressam ve yazarlardan oluşan grubu tanımlamak üzere bir gazeteci tarafından bulunmuştu (Blaug, 1990, s. 3). Bloomsbury'nin ileri yaştaki üyeleri arasında G. E. Moore da vardı. Moore'un *Principia Ethica (1903)* başlıklı eseri, geleneksel değerlere şüpheyle yaklaşan ve bu değerlerin yerine, estetik değerlerin ve kişisel ilişkilerin özel bir bileşimini koyan bir Viktorya-karşıtı öğretiyi telkin ediyordu (Blaug, 1990, s. 4). Keynes Moore'un felsefesinden çok etkilenir ve Moore'un yöntemi, Keynes'in iktisat teorisi konusunda devrimci bir düşünce şekli geliştirmesine yol açar³ (Davidson, 2009, s. 5).

Keynes 1905 yılında Cambridge'den mezun olduktan sonra, -memurluk sınavında ikinci olarak- Hindistan Ofisi'nde kâtip (memur) olarak işe girer, ancak iki yıl kaldığı bu görev süresince Hindistan'ı hiç ziyaret etmeyen Keynes 1908 yılında istifa ederek Cambridge Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlar (Davidson, 2009, s. 7). Bu doğrultuda, 1908-1913 yılları arasında Cambridge'de dersler vermiş, 1913-1914 yıllarında *Royal Commission on Indian Finance and Currency*'ye (*Hindistan Finans ve Para Kraliyet Komisyonu*) katılmıştır. 1915 yılında Hazine'ye katılan Keynes 1919 yılında istifa edene dek Hazine'de çalışmış ve yetenekli bir Hazine görevlisi olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca bu iş aracılığıyla bulunduğu konum, büyük ve güçlü kişilerle ilişki kurmasına yardımcı olmuştur (Skidelsky, 2003, s. 34-35).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, 1919 yılındaki Versaille Barış Konferansı'na İngiltere Maliye Bakanlığı'nı temsilen katılan Keynes daha sonra İngiltere ve Fransa hükümetlerinin Almanya'ya yüklediği savaş tazminatlarının çok ağır koşullar içerdiğini ve bu dayatmanın dünya ekonomisi ve uluslararası ilişkiler açısından tehlikeli sonuçların doğurabileceğini düşündüğü için Versaille'deki görevinden istifa etmiştir (Kılınçoğlu ve Özçelik, 2016, s. 8). Eleştirel görüşlerini derlediği *Barışın Ekonomik Sonuçları (Economic Consequences of the Peace)* başlıklı kitabı 1919 yılında yayımlanır ve ABD ve Britanya'da 100.000'in üzerinde kopyası satılır. Almanca, Flemenkçe, Fransızca, Danca, İsveççe, İtalyanca, İspanyolca, Romence, Rusça, Japonca ve Çinceye tercüme edilen (Skidelsky, 1983, s. 394) kitabın bu olağanüstü başarısı, Keynes'e dünya çapında bir ün kazandırmıştır (Davidson, 2009, s. 12). Artık gazete okuyan ve radyo dinleyen herkes Keynes'in ismini biliyordu ve ne yazsa ya da ne söylese hemen medya tarafından havada kapılıyordu⁴ (Blaug, 1990, s. 5).

3 Keynes daha sonraları bu eseri "yeryüzünde yeni bir cennetin açılışı" olarak nitelendirmiştir (Skidelsky, 2003, s. 31).

4 Bu çerçevede, beş iktisatçının bir araya geldiği herhangi bir yerde altı ayrı fikrin ortaya çıkacağı ve bunlardan ikisinin Keynes'e ait olacağı esprisi daha Keynes hayattayken yaygınlaşmıştı (Skidelsky, 2003, s. 15).

Keynes 1921 yılında ise, matematiksel olasılık üzerine anlaşılması son derece güç ve Heilbroner'ın (2013, s. 219-220) aktardığına göre, Bertrand Russell'in deyişiyle "ne kadar övülse az" bir kitap olan *Olasılık Hesabı Üzerine Bir İnceleme* (A Treatise on Probability) başlıklı kitabını yayınlamıştır. Bu kitapta ortaya koyduğu grift mantıktaki yeteneğini para kazanma yeteneğine dönüştürerek yola devam etmiş, zenginleşmek için başvurulan tüm yolların en tehlikesini seçerek, uluslararası para ve mal ticaretine girerek 500 milyon pound tutarında bir servet biriktirmiştir. Bu bakımdan, muhtemelen "dünyanın gelmiş geçmiş en zengin iktisatçılarından birisi" haline gelmişti (Blaug, 1990, s. 5-6).

Kısacası savaşın ardından Keynes, yazılarıyla döviz kurlarını sarsan, tüm ülkelerdeki finans uzmanlarının, politikacıların ve diğer kamu görevlilerinin önerilerini almak istedikleri büyük bir adam, uluslararası finans alanında dünya çapında bir otoriteydi. İki savaş arası dönemde olağanüstü bir başarıyla *King's College*'in mali danışmanlığını yaparak, 1920 yılında 30.000 sterlin olan sermaye "Sandığı"nı 1945 yılına gelindiğinde 300.000 sterline yükseltmiştir. 1923-1931 yılları arasında *Nation and Atheneum* dergisinin baş hissedarlığını ve yönetim kurulu başkanlığını yapmış, 1911-1937 yılları arasında *Economic Journal*'ın editörlüğünü üstlenmişti. Ayrıca bu dönemde, Londra'da bulunmasının da etkisiyle, başbakanlara ve bakanlara doğrudan ulaşabilmiş, iktisat politikası konusundaki görüşleri üst düzey isimleri etkilemiştir: 1930'lu yıllarda başbakanın Ekonomik Danışman Konseyi'ne üye olarak iktisat politikasını etkilemiştir (Skidelsky, 2003, s. 39-40).

Genel Teori'nin yayımlanmasından sonra ise İngiliz ekonomi politikası üzerindeki en etkili kişi haline gelmişti. Bunu, politik konumundan ziyade, kişiliği ve zihninin gücüyle başarmıştı. Haziran 1940 yılında, savaş sorunları hakkında Maliye Bakanlığı'na danışmanlık yapmak üzere kurulan Danışman Komitesi üyeliğine seçilmiştir. 1942 yılında ise Tilton Baronu Keynes olarak kendisine asilzadelik unvanı verilmiş ve ABD'den alınacak borçları görüşmek üzere Eylül 1945'te ABD'ye giden İngiltere Heyeti'ne (Lord Halifax ile birlikte) başkanlık etmiştir. Savaş esnasında Hazine'de üstlendiği görevlerine, Müzik ve Sanat Teşvik Konseyi Başkanlığı da eklemiş ve 1945 yılında Sanat Konseyi'nin ilk başkanı olarak seçilmiştir (Skidelsky, 2003, s. 52-56). 1944 yılında, dünya ekonomisinin savaş sonrası genel gidişatını toparlamak amacıyla toplanan ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın kurulmasına karar verilen Bretton-Woods Konferansı'na da yine İngiliz hükümetini temsilen katılmıştır.

Bu şaşaalı, hareketli ve tempolu hayat tarzı 1937 yılında son bulur: bir kalp krizi geçirir ve sakin bir yaşam sürmesi telkin edilir, ancak aktif olarak ticaret yapmayı, *Economic Journal*'i yönetmeyi, *The Times* ve farklı yerlerde iktisat politikası konusunda makaleler yazmayı ve Maliye Bakanlığı'na tavsiyelerde bulunmayı sürdürür; hatta bu dönemde *How to Pay for the War* başlıklı kitabını yayınladı (Blaug, 1990, s. 8; Heilbroner, 2013, s. 244).

Keynes 21 Nisan 1946 yılında Sussex'te hayata veda eder, ancak vefatının ardından bile Keynes'in fikirleri ve onun şekillendirdiği iktisat politikaları dünya çapında etkili olmaya uzun bir süre devam etmiştir. Keynes'in ölümünün ardından, sonraki 30-35 sene dünyanın her yanından pek çok hükümet Keynes tarafından önerilen veya en azından Keynes'in ismiyle bağlantılı politikalar benimsemişlerdir (Blaug, 1990, s. 1). Bu doğrultuda, "yirminci yüzyıl makro-ekonomisi, kırk ya da elli yıl, şu ya da bu şekilde ağırlıklı olarak Keynesçi" olmuştur (Leijonhufvud, 2008, s. 64). Diğer bir ifadeyle, "1980'lere kadar, Amerika'da yaşı kırkın altında olup da, Keynesçi olduğunu söylememiş bir iktisatçı bulmak oldukça zordu" (Blinder, 1988, s. 278).

Keynes'in İktisadi Görüşlerinin Ana Hatları

Keynes son derece köklü bir geçmişe sahip, eğitilmiş bir üst-sınıf ailede dünyaya gelmiş, oldukça iyi bir eğitim hayatı geçirmiş, Versaille'den Bretton-Woods'a kadar aktif bir siyasal ve iktisadi yaşam sürmüş, sanata, matematiğe, edebiyata büyük ilgi duymuş, Rus balerin Lydia Lopokova ile evlenmiş, Cambridge'de tiyatro kurmuş, dergi editörlüğü ve gazete yazarlığı yapmış ve finansal yatırımları yoluyla büyük bir servet kazanmıştır. Bu bakımdan Keynes'in son derece entelektüel bir kişiliğe sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Heilbroner'ın (2013, s. 220) şu sözleri Keynes'i oldukça güzel tarif etmektedir:

Saygınlık, asalet ve bilgi birikimine sahip bir Cambridge profesörüydü. Aynı anda hem İngiltere'nin en yenilikçi entelektüel dâhiler grubu olan Bloomsbury'nin göz bebeği, hem de bir hayat sigortası şirketinin yönetim kurulu başkanıydı. Uluslararası diplomasinin hassas konularında bir istikrar, bir denge abidesiydi, ama memuriyetteki dürüstlüğü, onu diğer Avrupalı politikacılar hakkında, metresleri, nevrozları, mali kayırmaları dâhil, bilgi edinmekten alıkoymadı. Modern sanat ürünlerini ünlenmeden önce topladı, aynı zamanda, Newton'un elyazmalarının dünyadaki en güzel koleksiyonuna sahip bir klasikçiydi. Hem tiyatro işletti hem İngiltere Merkez Bankası başkanı oldu. Roosevelt ve Churchill'i de tanıyordu, Bernard Shaw ve Pablo Picasso'yu da.

Keynes'in bu entelektüel kişiliği ile iktisadi görüşleri arasında yakından bir bağlantı söz konusuydu⁵. Diğer bir ifadeyle, Skidelsky'nin (2003, s. 13) belirttiği üzere, Keynes'in düşüncelerinin kökenleri içinde yaşadığı zaman ve mekândan muaf değildir. Barışı, refahı ve ilerlemeyi nesnelere gerçek düzeni olarak kabul eden bir dünyada doğmuş, tüm bu beklentilerin sonuçsuz kaldığını görece kadar uzun yaşamıştı. Keynes büyürken Britanya kudretli bir imparatorluğun merkeziydi; ömrünün son aylarında ise Washington'da dilenci kâsesini dolaştırıyordu. Keynes'in yaşamı yalnızca Britanya iktidarının düşüşüne değil, aynı zamanda Britanya ekonomisinin giderek zayıflamasına da tanıklık etmişti. Keynes kesinlikten

5 Bu çalışmada bu ilişki üzerinde detaylı bir şekilde durulmayacaktır. Bu ilişki konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Baldwin, 2008; Goodwin, 2008; Klaes, 2008; Raffaelli, 2008.

belirsizliğe, gençliğindeki mis kokulu bahçeden olgun yıllarında canavarların av peşinde koştuıkları balta girmemiş ormanlara geçişe tanıklık etmişti.

Bu süreçte Keynes'in iktisadi görüşlerini en fazla etkileyen faktörlerden birisi kuşkusuz *Bloomsbury Grubu*'dur. "Hiçbir şey kutsal değildir" şeklindeki Bloomsbury tavrı, iktisadi ortodoksinin kutsal bölgelerine kadar yayılmıştır. Bu doğrultuda, Keynes klasik iktisat teorisi öğretilerine karşı çıkmıştır (Davidson, 2009, s. 2). Bu konudaki görüşlerini 1926'da *Laissez-Faire'in Sonu (The End of Laissez-Faire)* başlıklı kitapçıkta toplayan Keynes, makroekonomik sorunların temelinde yatırım-tasarruf dengesizlikleri bulunduğunun altını çizmiş ve 1930 yılında yayımlanan *Para Üzerine Bir İnceleme (A Treatise on Money)* başlıklı kitabıyla, modern makroiktisadın temellerini atmıştır.

Keynes'in magnum opus'u ise 1936 yılında yayımlanan *İstihdam, Faiz ve Para'nın Genel Teorisi (The General Theory of Employment, Interest and Money)* başlıklı kitabıdır. Keynes 1935 yılında, henüz *Genel Teori* yayımlanmadan, George Bernard Shaw'a yazdığı mektupta şunları söylemişti (Akt: Heilbroner, 2013, s. 234):

İktisat teorisi üzerine, dünyanın iktisadi sorunlara kafa yorarken tuttuğu yolu bir devrimle değiştirecek (bir anda değil tabii, önümüzdeki on yıllık süreçte) bir kitap yazıyor olduğumu inandığımı bilmelisiniz (...) Bu aşamada sizin veya bir başkasının bunan inanmasını bekleyemem. Ne var ki, kendi adıma, söylediğim şeyi sadece ümit etmiyorum; bundan kesinlikle eminim.

Keynes haklı çıkar; *Genel Teori* adeta bir bomba etkisi yaratır: *Ulusların Zenginliği ve Kapital'in yaptığına çok benzer bir biçimde, iktisadı alt üst eder*⁶. *Genel Teori* mevcut iktisat teorisine bir itiraz niteliğindedir, zira uzun dönemde toplam arz ve toplam talep arasında "zorunlu" bir denge bulunduğunu varsayan -kendi ifadesiyle- klasik iktisatçıların⁷ aksine, gerçek dünyanın rekabetçi ve serbest piyasa koşullarına uymadığını ileri sürüyordu. Bu bakımdan, *Genel Teori*'nin henüz başında klasik teoriye karşı olduğunu net biçimde ifade etmiştir:

Klasik teorinin önermelerinin genele değil de, sadece özel bir duruma uygulanabilir olduğunu, varsaydığı durumların mümkün olan denge konumları açısından sınırlayıcı bir nokta olma özelliğini taşıdığını göstereceğim. Ayrıca, klasik teori tarafından varsayılan özel durumun karakteristikleri, şu anda içinde yaşadığımız iktisadi toplumun karakteristikleri değildir. (Keynes, 1936/1964, s. 3)

6 Blaug (1990, s. 3), aynı kitap Keynes tarafından değil de, tanınmayan bir isim tarafından kaleme alınmış olsaydı da, aynı etkiyi göstereceğinin şüpheli olduğunu ifade etmektedir.

7 *Genel Teori*'nin birinci kitabının birinci kısmında yer alan dipnotta klasik iktisatçıları derken kimleri kastettiğini açıklamıştır: "Klasik iktisatçıları, Ricardo ve James Mill ve bu iki iktisatçıdan önce yaşamış olanları, yani en yüksek aşamada Ricardiyen iktisat olarak belirtilen teorinin kurucularını da kapsayacak biçimde ilk kez Marx tarafından kullanılan bir ifadedir. Bense 'klasik okul'a, belki de kullanım hatası yaparak, Ricardo'dan sonra gelenleri yani (örneğin) J. S. Mill, Marshall, Edgeworth ve Prof. Pigou olmak üzere Ricardiyen iktisat teorisini benimseyen ve kusursuz hale getirenleri dâhil etme alışkanlığına sahibim" (Keynes, 1936/1964, s. 3, vurgular Keynes'e aittir).

Keynes'in klasik iktisatçıların görüşlerinin yetersiz kaldığını ileri sürmesinin sebebi ise, kapitalist sistemin kendi kendini düzenleyen bir mekanizmaya sahip olmadığını düşünmesidir. Bu bakımdan *Genel Teori*'nin çarpıcı bir iddiası vardı: Ekonominin tam istihdam dengesine ulaşmasını sağlayacak hiçbir otomatik güvenlik mekanizması yoktu! Ekonomik durgunluk ve genişleme dönemleri kalıcı bir hal alabilirdi. Tam istihdam dengesini sağlaması için serbest piyasa sistemine güvenilemezdi: Sistemin kendi kendini iyileştiren, düzelten özellikleri bunu gerçekleştiremeyecek kadar zayıftı. Piyasada dengesizlik oluştuğunda, fiyat hareketleri aracılığıyla arz ve talep eşitliğinin sağlanacağını savunan klasik iktisatçıların aksine, Keynes bu durumun “balık ya da pirinç piyasası için geçerli olabileceğini, ancak ulusal ya da uluslararası mal ve hizmet piyasaları açısından geçerli olamayacağını” belirtmiştir (Akt: Blaug, 1990, s. 66). Bu çerçevede, Heilbroner (2013, s. 238) *Genel Teori*'nin temel tespitlerini şu şekilde sıralamaktadır:

Birincisi, depresyondaki bir ekonomi olduğu yerde kalabilirdi. Ekonomik mekanizma içinde, onu oradan çıkaracak hiçbir şey yoktu. Bir tek, işsizlikle, hatta kitlesel işsizlikle “denge” kurulabilirdi. İkincisi, refah, yatırıma bağlıydı. Eğer iş dünyasının sermaye araçlarına yaptığı harcama azalursa, bir küçülme sarmalı başlayacaktı. Bir büyüme sarmalı, ancak yatırım artarsa oluşabilirdi. Üçüncüsü, yatırım, ekonomi için bağımsız bir sürükleyici güçtü. Kapitalizmin özünde güven değil, belirsizlik yatıyordu.

Görüldüğü üzere Keynes için kapitalist sistemin temel özelliği belirsizlikti. Keynes'in belirsizliği kapitalizmin temel özelliği olarak ele almasının kökeni, olasılık konusundaki çalışmasında bulunabilir (Gillies, 2008). Zira 1921 yılında yayımlanan *Olasılık Üzerine İnceleme* başlıklı çalışması Keynes'in iktisat teorisine yeni bir boyut kazandırmıştır. Keynes olasılığın her zaman ölçülemeyeceğini ileri sürmektedir, bu nedenle risk-belirsizlik bağı dikkate alınmalıdır ve risk sayısal hesaba indirgenemeyeceğinden dolayı, insan eylemlerinin matematiğe dayalı beklentilerce yönlendirildiği savına karşı çıkmaktadır (Raffaelli, 2008, s. 163-164). Dolayısıyla Keynes için iktisat kesinlik arz eden bir bilim olamazdı, zira değişkenlerin sayısı oldukça fazlaydı ve değişkenlerin zaman içindeki istikrarı güvence altına alınamazdı (Skidelsky, 2003, s. 34).

Bu bakımdan *Olasılık Üzerine İnceleme*'nin *Genel Teori*'ye yansımaları beklenti, belirsizlik ve risk kavramları olmuştur⁸. Keynes'e göre belirsizlik, olasılıkların bilinemezliğinden kaynaklanmaktadır, bu çerçevede belirsizliğin kaynağı piyasadır, yani kapitalist üretim ilişkileridir (Orhan, 2016, s. 81-82). Bu noktada Keynes, Brittan'ın (2008) belirttiği gibi, iktisadi anlamda klasik liberalizmden uzaklaşmakta ve bu öğretinin mevcut sistemi açıklamakta yetersiz kaldığını ifade etmektedir.

8 *Genel Teori*'nin tek yönlü bir modelden ziyade çok yönlü bir model önerdiği söylenebilir. Örneğin Keynes'in analizinde bir yandan yatırım ve tüketim talebi efektif talebi belirlerken, diğer yandan efektif talep de üretim aracılığıyla yatırım düzeyi üzerinde etkili olmaktadır.

Kapitalizmin işlerlik kazanması ve günün koşullarına uyum sağlaması için devlet aktif bir biçimde ekonominin işleyişine müdahale etmelidir⁹. Kapitalizmin 1929 Büyük Bunalım'ında olduğu gibi, bir ekonomik durgunluk döneminde kendi kendisini tedavi edemeyeceğini düşünüyordu. Bu durumun sebebini, Keynes *Laissez-Faire'in Sonu* başlıklı makalesinde şu şekilde açıklamaktadır:

Ekonominin ilkelerinden, bilinçli kişisel çıkarların her zaman kamunun çıkarları doğrultusunda işleyeceği sonucuna varmak doğru *değildir*. Kişisel çıkarların, genellikle bilinçli *olduğu* da doğru değildir; kendi amaçları doğrultusunda birbirinden ayrı hareket eden bireyler genelde bunlara ulaşmak için bile fazla cahil ve zayıftırlar. Deneyimlerimiz, bireylerin, toplumsal bir birlik oluşturmaları durumunda, birbirlerinden bağımsız bir şekilde hareket etmelerine kıyasla daha zayıf bir öngörüye sahip olduklarını *göstermemektedir*. (Keynes, 1926/1963, s. 312)

Bu nedenle “dünyaya, özel ve toplumsal çıkarların her zaman için örtüşeceği şekilde yukarıdan hükmeden yoktur. Bunları pratikte örtüştüreceği şekilde bir irade, burada, aşağıda bulunmamaktadır” (Keynes, 1926/1963, s. 312). Dolayısıyla Keynes için liberal kapitalizmde tam istihdamı sağlayacak hiçbir doğal eğilimin bulunmadığı söylenebilir. Bu nedenle modern kapitalist bir ekonomi her zaman işsizlik sorunuyla karşı karşıyadır ve söz konusu işsizlik, Keynes’in “efektif talep” olarak nitelendirdiği tüketicilerin ve yatırımcıların toplam harcama miktarının yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır: “Efektif talebin tam istihdam düzeyiyle örtüşmesi, sadece tüketim eğilimi ve uyarılmış yatırımların birbiriyle belli bir ilişki içinde olmaları halinde gerçekleşecek özel bir durumdur (...) Efektif talep yetersizliğinin bulunması, genellikle, istihdam artışının, tam istihdam düzeyine ulaşmadan *önce* kesilmesine yol açabilir” (Keynes, 1936/1964, s. 28-31, vurgular Keynes’e aittir).

Beklenti kavramı Keynes’in analizinde burada devreye girmektedir. Zira Keynes için ekonomideki dalgalanmalar efektif talepteki dalgalanmalardan kaynaklanmaktadır; efektif talepteki dalgalanmalar ise efektif talebin iki unsuru olan tüketim harcamalarından ve yatırım harcamalarından kaynaklanabilir. Tüketim harcamaları efektif talebin istikrarlı unsuru iken, yatırım harcamaları toplam ta-

9 Bu çerçevede Keynes kapitalizmi ortadan kaldırmayı değil, onun işlerliğini artırmayı amaçlamıştır (Scrapanti ve Zamagni, 2005, s. 327; Minsky, 2008, s. 147). Zira Keynes’e göre kapitalizm, ancak gelişmiş bir yönetim altında varlığını sürdürebilirdi, bu nedenle iyiliksever bir ruhbanlık ya da entelektüel bir aristokrasinin iktidarda olacağı bir yönetime inanıyordu (Skidelsky, 2003, s. 16-18). Keynes, diğer yandan, sosyalizmin devrimci tarzına karşı çıkmış ve sosyalist politikanın sınıf temelini açıkça reddetmiştir (Akt: Skidelsky, 2003, s. 75): “(İşçi Partisi) bir sınıf partisidir ve söz konusu sınıf benim sınıfım değildir. Eğer sınıfsal çıkarları savunacaksam, kendi çıkarlarımı savunacağım (...) Bana adalet ve iyi niyet olarak görünecek şeylerden etkilenebilirim; ancak sınıf savaşı beni eğitilmiş burjuvazinin tarafında bulacaktır.” Bu bakımdan, İşler’e (2016, s. 43) göre, Keynes’in felsefi, siyasal ve iktisadi açıdan olmasa da, ideolojik açıdan liberal olduğu söylenebilir. Heilbronner’a (2013, s. 243) göre ise “Keynes esasen, bir muhafazakardı; uzun süre Edmun Burke’ün ve onun desteklediği sınırlı hükümet geleneğinin bir hayranıydı.”

lebin istikrarsız unsurudur (Baş Dinar, 2016, s. 128). Keynes'e göre tüketim harcamaları marjinal tüketim eğilimi tarafından belirlenirken, yatırım harcamaları sermayenin marjinal etkinliği ve parasal faiz oranı tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla girişimcilerin davranışlarını belirleyen etmen yeni işten beklenen kâr ya da zarardır; dolayısıyla "değişimin ana kaynağı beklenen kâr ya da zarardır (...)" (Bu bakımdan) ekonomideki değişimin temel sebebi yatırım ile tasarruf arasındaki dengesizliktir" (Keynes, 2018, s. 146-147).

Zira Keynes'e (2018, s. 157-159) göre tasarruf parasal birimlerle ilişkilidir ve bireylerin parasal gelirleri ile cari tüketime harcadıkları para arasındaki farkların toplamıdır; yatırım ise mal birimleriyle ilişkilidir. Bu bakımdan tasarruf, tüketici bireyin, cari gelirini hepsini tüketime harcamaktan kaçınmak şeklindeki negatif eyleminden kaynaklanırken; yatırım, girişimcinin akışkan malları elinde tutmak veya birtakım üretim süreçlerini başlatmak veya sürdürmek şeklindeki pozitif eyleminden ibarettir. Pozitif yatırım söz konusuysen, tasarruf hacmi ne olursa olsun, tüketim çıktının altında kalacaktır; negatif yatırım söz konusu olduğunda ise, yine tasarruf hacminden bağımsız olarak, tüketim çıktısı açacaktır. Diğer bir ifadeyle, sermayedeki artış ya da azalış, tasarruf miktarına bağlı olmayıp yatırım miktarına bağlı olacaktır.

Buna göre, gelir arttığında tüketim de artmaktadır, ancak tüketimin artış oranı, gelir artış oranından düşüktür. Dolayısıyla Keynes'in ifadesiyle marjinal tüketim eğilimi (*MPC*) daima 1'den küçüktür.¹⁰ Keynes tasarrufu ise gelir ile tüketim arasındaki fark olarak tanımlamaktadır; dolayısıyla marjinal tasarruf eğilimi (*MPS*), $1-MPC$ 'ye eşittir. Dolayısıyla toplum müreffeh hale geldikçe, bireylerin tüketim eğilimi değil, tasarruf eğilimi artmaktadır. Bu artan tasarruf miktarı, para piyasası aracılığıyla, eşit miktarda yatırıma dönüştüğünde bir sorun yaratmamaktadır, ancak artan tasarruf miktarını dengeleyecek miktarda bir yatırım artışı gerçekleşmediğinde, işsizlik ortaya çıkacaktır. Tasarruf ve yatırım kararlarının farklı bireyler tarafından alınması nedeniyle¹¹, tasarruf-yatırım eşitliğinin gerçekleşmesini sağlayacak otomatik bir mekanizma söz konusu değildir (Blaug, 1990, s. 11-12). Bu durumda, eğer gelir sahiplerinin gelecekle ilgili endişeleri artarsa, daha fazla tasarruf etmeyi deneyeceklerdir. Bu nedenle, bilinmeyen gelecek konusunda endişe

10 Keynes (1936/1964, s. 96) bu durumu temel psikolojik yasa olarak nitelendirmektedir. Zira tasarruf edenler, tasarruf ettikleri miktar ölçüsünde bireysel olarak zenginleşirken, cari çıktılarını, bu tasarrufun hiç yapılmamış olması halinde satabilecekleri fiyatın altında satan tüketim mali üreticileri, aynı miktarda yoksullaşırlar. Yani bu durumda tasarruf, toplam serveti artırmak yerine, -biri tasarruf sahiplerinden tüketiciler bütününe tüketim transferi ve diğeri de üreticiler bütününden tasarruf sahiplerine servet transferi şeklinde, toplam tüketimin ve toplam servetin değişmeden kaldığı- bir çifte transfer işleminden ibarettir. Buna göre tasarruf beyhude olmaktadır. Servetin miktarında ya da biçiminde, tasarruftaki artışa karşılık gelen bir artış yoktur, yani, tüketenler arasındaki ve servet sahipleri arasındaki değişim dışında hiçbir sonuç yoktur. Tasarruf, tüketim malları üreten girişimcilerin zararlarıyla karşılanmıştır (Keynes, 2018, s. 159-160).

11 Buna göre, işçiler tüketim eğilimlerine göre tasarruf ve tüketim yapmakta, kapitalistler ise yatırım planlarına göre toplam üretimi kesimler arasında dağıtmaktadırlar (Akyüz, 1976, s. 224-226).

arttıkça, gelir sahiplerinin yatırım harcamaları azalacağı için, istihdam olanakları da daralacaktır. Diğer yandan, müteşebbislerin gelecek konusundaki beklentileri iyileştikçe, “hayvani güdüler” arttıkça, müteşebbislerin yatırım yapma arzuları güçlenecektir (Davidson, 2009, s. 62).

Yatırım ve tasarruf arasındaki dengesizlikten kaynaklanan efektif talep sorununu gidermek konusunda ise devlete önemli bir rol düşmektedir. Devletin temel amacı efektif talebi uyuracak politika araçlarını kullanmaktır. Bu çerçevede kamu harcamalarının artırılması ya da vergilerin azaltılması yoluyla uygulanacak olan genişletici bir maliye politikası, bir “çarpan etkisi” yaratacak ve yetersiz talep sorununun ortadan kaldırılmasını sağlayacaktır. Maliye politikasının etkin biçime kullanıldığı bu politika reçetesinde, para politikası ise destekleyici olarak uygulanacaktır. Ancak Keynes’in analizinde devlet müdahalesi özel teşebbüsün bir ikamesi değildi, Heilbroner’ın (2013, s. 240) ifadesiyle, ayağı kaymış ve yeniden dengesini bulmak için uğraşan bir sisteme yardım eli uzatmak olarak değerlendiriliyordu: “Kamu yatırımlarının, tam istihdama ulaşılmasında tek yol olduğunu düşünüyorum. Bu ise kamu otoritesinin, özel sektör işbirliği yapmaya elverişli her türlü anlaşmaları ve araçları saf dışı bırakmasını gerektirmez (...) (Dolayısıyla) ben bu durumu hem mevcut iktisadi şekillerin bütünlüğünün bozulmasını önlemede uygulanabilir bir araç ve hem de bireysel inisiyatifin başarılı bir biçimde işlevini getirmesinin koşulu olması nedeniyle destekliyorum¹²” (Keynes, 1936/1964, s. 378-380).

Kısacası, gelir arttıkça, gelirin giderek daha küçük bir kısmının tüketim harcamalarına gitmesi nedeniyle toplam talep içinde tüketim harcamalarının payı giderek azalmaktadır. Bu durum, tüketim mallarının fiyatının düşmesine ve buna bağlı olarak sermayenin marjinal etkinliğinin azalmasına, sonuç olarak yatırım harcamalarının ve dolayısıyla efektif talebin daha düşük düzeyde belirlenmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak, ekonomi tam istihdamda değil eksik istihdamda dengeye gelmektedir. Dolayısıyla bu durum piyasaların temizlenemediği kalıcı bir dengesizlik durumuna işaret etmektedir. Ekonominin eksik istihdamda dengeye geldiği bu durumda işgücü piyasalarında gönülsüz işsizlik söz konusudur (Baş Dinar, 2016, s. 126). Heilbroner’ın (2013, s. 236) ifadesiyle “ekonomi, bir yaprak bile kıvılcakmayacak, işsiz erkek ve kadınların, tam kapasiteyle kullanılmayan tesis ve ekipmanın varlığına rağmen, bir “denge” durumunda kalacaktı. Dolayısıyla bolluk içinde yoksulluk çelişkisi, işsiz insanlar ve çalışmayan makineler anomalisi bu yüzdendi.”

Bu işsizlik dengesinin çözümü klasik iktisatçıların iddia ettiği gibi ücret ve fiyatların esnek olması değildir. Keynes’e göre ise ücretlerin esnek olması pi-

12 Keynes’e göre kamu harcamalarındaki artış, vergilerden ziyade borçlanma ile finanse edilmelidir, zira vergilerin artırılması özel harcamaları daha da azaltacaktır. Düşük gelirli hanehalkı, yüksek gelirli hanehalkına göre artan gelirinin daha büyük bir kısmını harcamaya yönlendirir. Böylece vergi yoluyla zenginden alıp fakire vermek toplam talebi artırır. Daha adil bir gelir dağılımı tam istihdam ve büyüme için daha faydalıdır (Clark, 1998, s. 95).

yasının kendiliğinden dengeye yönelmesini -en azından kısa dönemde- garanti etmemektedir: “Esnek ücret politikasının tam istihdam durumunu sürekli kılabilceğine inanmak için ortada hiçbir neden bulunmamaktadır¹³. Açık piyasa para politikasının da bu sonucu sağlayacağına inanmamız için bir neden yoktur” (Keynes, 1936/1964, s. 267). Keynes *Genel Teori*’nin 17, 18 ve 19. bölümlerinde, nominal ücret ve fiyatların tam anlamıyla esnek olduğu rekabetçi bir piyasada bile, tam istihdam düzeyini sağlayabilecek hiçbir otomatik mekanizmanın bulunmadığını göstermiştir. Diğer bir ifadeyle, Keynes’in genel teorisi, tam anlamıyla esnek ücret ve fiyatların olduğu tam rekabetçi bir ekonomide bile eksik istihdam dengesinin ortaya çıkabileceğini ortaya koymuştur.

Sonuç

Dönemin en müreffeh ülkelerinden birisi olan İngiltere’de üst sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Keynes, Viktorya Dönemi’ne has, eski tarz terbiyenin hâkim olduğu, zekâsının ilk işaretlerini verdiği bir dönemde çocukluğunu geçirmiş, ardından oldukça seçkin bir eğitim almıştır. Eğitim hayatı döneminde dâhil olduğu *Bloomsbury Grubu* ve *Cambridge Çevresi* gibi entelektüel topluluklar Keynes’in fikirlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Bu çerçevede temel iktisadi görüşlerini *The Economic Consequences of the Peace* (Barışın Ekonomik Sonuçları) (1919), *A Tract on Monetary Reform* (Parasal Reform Üzerine Bir Risale) (1923), *A Treatise on Money* (Para Üzerine Bir İnceleme) (1930) başlıklı kitapları ve *Economic Journal*’da ve diğer dergilerde yayımlanan çok sayıda özgün makalesinde dile getiren ve bu sayede dünya çapında bir şöhrete kavuşan Keynes’in magnum opus’u ise 1929 Büyük Dünya Krizi’nin ardından kaleme aldığı *Genel Teori*’dir. *Genel Teori* ile içinde yaşadığı dönemin ekonomik sorunlarına bir çözüm bulmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda, ekonomideki istikrarsızlıkların sebebini teorik olarak izah edebilmiş ve bu teoriye dayanarak devlet müdahalesini içeren ekonomi politikaları önermiştir. Uzun dönemde toplam arz ve toplam talep arasında “zorunlu” bir denge bulunduğunu varsayan klasik iktisatçıların aksine, gerçek dünyanın rekabetçi ve serbest piyasa koşullarına uymadığını ileri sürerek, iktisadi eyleyenlerin her zaman “rasyonel” hareket etmeyeceklerini vurgulamıştır.

Bu bakımdan kapitalist sistemin temel özelliği belirsizliktir. Bu belirsizliğin kaynağı ise, efektif talep yetersizliğine yol açan yatırım-tasarruf dengesizliğidir. Keynes’in analizinde marjinal tüketim eğiliminin daima 1’den düşük olması, insanların gelirleri arttıkça tasarrufların artmasına yol açmakta ve ancak artan tasarruf miktarını dengeleyecek miktarda bir yatırım artışı gerçekleşmediğinde, işsizlik

13 Keynes fiyatları yükseltmenin, nominal ücretleri düşürmekten daha iyi bir yöntem olduğunu savunuyordu, böylece daha az toplumsal direniş olacak ve yük rantiyeci sınıfa da dâhil olmak üzere tüm topluma dağıtılacaktı (Skidelsky, 2003, s. 105).

ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla buradaki kritik unsur, hem sorunun kaynağı, hem de çözümün anahtarı olarak yatırımdır. Zira kısa dönemde tüketim eğilimi cari gelirin istikrarlı bir fonksiyonu iken, yatırım harcamaları toplam talebin istikrarsız unsurudur. Bu durumda, tüketim eğilimi veri kabul edildiğinde, istihdam düzeyini belirleyen şey yatırım oranı ve sermaye mevcuduna yapılan eklemelerdir. Yatırım talebinin istikrarsız olmasının sebebi ise, gelecek konusundaki belirsizliktir. Gelecek konusundaki belirsizlik arttıkça, gelir sahiplerinin yatırım harcamaları azalacağı için, istihdam olanakları da daralacaktır. Diğer yandan, müteşebbislerin gelecek konusundaki beklentileri iyileştikçe, müteşebbislerin yatırım yapma arzuları güçlenecektir. Tasarruf ve yatırım kararlarının farklı bireyler tarafından alınması nedeniyle, tasarruf-yatırım eşitliğinin gerçekleşmesini sağlayacak otomatik bir mekanizma söz konusu değildir.

Dolayısıyla yatırım talebinin istikrarsızlığı ekonomik dalgalanmaların başlıca sebebidir. Marjinal tüketim eğiliminin azalması veya diğer bir ifadeyle marjinal tasarruf eğiliminin artması, yani tasarrufların artması uzun dönemde üretimi ve istihdamı denge düzeyinin altına düşürmektedir. Ekonomiyi tam istihdam düzeyine getirecek olan yegâne şey efektif talep düzeyinin artırılmasıdır. Efektif talep düzeyi artırılmazsa, piyasa bir eksik istihdam dengesinde uzun süre kalabilirdi. İşsizlik sorununun çözümünde ücret esnek politikasına da güvenilemezdi. Bu nedenle ortaya çıkan talep yetersizliğini gidermek üzere devletin etkin biçimde piyasaya müdahale etmesi ve genişletici makro iktisat politikaları uygulaması gerekiyordu. Ancak bu müdahale özel teşebbüsün yerini almamalı, onun destekler nitelikte olmalıdır. Bu çerçevede kamu harcamalarının artırılması ya da vergilerin azaltılması yoluyla uygulanacak olan genişletici bir maliye politikası uygulanmalı, bu süreçte para politikası ise destekleyici olarak kullanılmalıdır.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (1976). *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Backhouse, R. E. ve Bateman, B. W. (2008). Hünerli Bir Kazanç: Maynard Keynes'in Yaşamı ve Eserleri, içinde *Keynes*, R. E. Backhouse ve B. W. Bateman (Ed.), ss. 11-27. Ankara: Dost Yayınları.
- Baldwin, T. (2008). Keynes ve Ahlakbilim, içinde *Keynes*, R. E. Backhouse ve B. W. Bateman (Ed.), ss. 228-246. Ankara: Dost Yayınları.
- Baş Dinar, G. (2016). *Para Üzerine İncelemelerden Genel Teori'ye* Keynes'in İstikrarsızlık Düşüncesinin Evrimi, içinde *John Maynard Keynes: Yine, Yeniden*. D. T. Kılınçoğlu ve E. Özçelik (Ed.), ss. 115-143. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Blaug, M. (1990). *John Maynard Keynes: Life, Ideas, Legacy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Blinder, A. S. (1988). The Fall and Rise of Keynesian Economics. *Economic Record*, 64(4): 278-294.
- Brittan, S. (2008). Keynes'in Siyasal Felsefesi, içinde *Keynes*, R. E. Backhouse ve B. W. Bateman (Ed.), ss. 175-191. Ankara: Dost Yayınları.

- Clark, B. (1998). *Political Economy: A Comparative Approach*. Westport: Praeger.
- Davidson, P. (2009). *John Maynard Keynes*. London and New York: Palgrave Macmillan.
- Gillies, D. (2008). Keynes ve Olasılık, içinde *Keynes*, R. E. Backhouse ve B. W. Bateman (Ed.), ss. 192-208. Ankara: Dost Yayınları.
- Goodwin, C. D. (2008). Bir Ahlaki Yaşam Sanatı: Keynes ve Bloomsbury, içinde *Keynes*, R. E. Backhouse ve B. W. Bateman (Ed.), ss. 209-227. Ankara: Dost Yayınları.
- Harrod, R. F. (1951). *The Life of John Maynard Keynes*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Heilbroner, R. L. (2013). *İktisat Düşünürleri: Büyük İktisat Düşünürlerinin Yaşamları ve Fikirleri*. (Çev. A. Tartanoğlu). Üçüncü Baskı. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- İşler, O. (2016). J. M. Keynes'in Liberal Düşünce Geleneği İçindeki Konumu, içinde *John Maynard Keynes: Yine, Yeniden*. D. T. Kılınçoğlu ve E. Özçelik (Ed.), ss. 19-44. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keynes, J. M. (1926/1963). The End of Laissez-Faire, in *Essays in Persuasion*, ss. 312-322. New York and London: W. W. Norton Company.
- Keynes, J. M. (1936/1964). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. New York: A Harbinger Book.
- Keynes, J. M. (2018). *Para Üzerine Bir İnceleme* (Üçüncü Baskı). (Çev. C. Gerçek). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Eserin orijinali 1930 yılında yayınlandı).
- Kılınçoğlu, D. T. ve Özçelik, E. (2016). John Maynard Keynes: Yine, Yeniden. İçinde *John Maynard Keynes: Yine, Yeniden*. D. T. Kılınçoğlu ve E. Özçelik (Ed.), ss. 7-17. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Klaes, M. (2008). Modernizm ve Post-Modernizm Arasında Keynes, içinde *Keynes*, R. E. Backhouse ve B. W. Bateman (Ed.), ss. 247-258. Ankara: Dost Yayınları.
- Leijonhufvud, A. (2008). "Bir Marshallcı Olarak Keynes", içinde *Keynes*, R. E. Backhouse ve B. W. Bateman (Ed.), ss. 64-81. Ankara: Dost Yayınları.
- Marcuzzo, M. C. (2008). Keynes ve Cambridge, içinde *Keynes*, R. E. Backhouse ve B. W. Bateman (Ed.), ss. 119-134. Ankara: Dost Yayınları.
- Minsky, H. (2008). *John Maynard Keynes*. New York: McGraw Hill.
- Orhan, S. S. (2016). Godot'yu Beklerken J. M. Keynes, içinde *John Maynard Keynes: Yine, Yeniden*. D. T. Kılınçoğlu ve E. Özçelik (Ed.), ss. 79-113. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Raffaelli, T. (2008). Keynes ve Filozoflar, içinde *Keynes*, R. E. Backhouse ve B. W. Bateman (Ed.), ss. 157-174. Ankara: Dost Yayınları.
- Screpanti, E. ve Zamagni, S. (2005). *An Outline of the History of the Economic Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Skidelsky, R. (1983). *John Maynard Keynes: Hopes Betrayed (1883-1920)*. London: Macmillan.
- Skidelsky, R. (2003). *Keynes*. İstanbul: Akdeniz Yayıncılık.
- Skousen, M. (2007). *The Big Three in Economics: Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*. New York and London: M. E. Sharpe.